

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора психологічних наук, доцента Корнієнка Інокентія Олексійовича на дисертацію Подорожного Вадима Григоровича «Соціально-психологічні особливості особистісного відчуження людей похилого віку» на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 – психологія

Дисертаційне дослідження Подорожного В.Г. є авторським баченням концепту особистісного відчуження людей похилого віку. Дослідження є актуальним та перспективним, оскільки спрямоване на вирішення важливої для психолого-педагогічної науки й практики проблеми підвищення якості життя людей похилого віку. Хоча існує достатня кількість напрацювань, дотичних до зазначеної тематики, що стосуються соціально-психологічних проблем виникнення й специфіки особистісного відчуження, проблем особистісного відчуження, невизначеності життєвих перспектив, майже відсутні цілеспрямовані, узагальнюючі теоретико-методологічні дослідження соціально-психологічного аспекту особистісного відчуження людей похилого віку. З огляду на це, можна вважати, що тема дисертаційного дослідження Подорожного В.Г. є соціально значущою та відповідає викликам сучасного світу.

Базуючись на вагомих методологічних засадах, дисертант зумів репрезентувати цілісне, комплексне уявлення щодо проблеми особистісного відчуження, що у свою чергу забезпечило аналітико-синтетичне охоплення гострої психологічної проблеми особистості похилого віку у кризовому хронотопі сучасності. Чітка постановка проблеми та коректно визначений методичний апарат дали автору можливість здійснити систематизацію матеріалу, що висвітлює особливості саме соціально-психологічного контексту проблеми особистісного відчуження. Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих в дисертації, забезпечується як ґрунтовним оглядом наукової літератури з теми дисертації, так і експериментом, який був проведений автором. Джерельна база заслуговує позитивного

схвалення, оскільки автором було проаналізовано велику кількість сучасних й релевантних темі наукових праць українських та зарубіжних дослідників.

Достовірність здобутих результатів та висновків забезпечується: науково-теоретичним обґрунтуванням вихідних положень дослідження; застосуванням комплексу взаємодоповнювальних методів, що відповідають меті, предмету та завданням дослідження; поєднанням кількісного та якісного аналізу емпіричного матеріалу; ефективністю експериментальної роботи.

До участі в експерименті було залучено 142 особи похилого віку, його здійснено на базі територіальних центрів соціального обслуговування м. Вінниці та Шаргородського району. Результати дослідження впроваджено в освітній процес Вінницького державного педагогічного університету, діяльність територіального центру надання соціальних послуг (соціального обслуговування) м. Вінниці, територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Шаргородського району, Центру надання соціальних послуг Якушинецької сільської ради.

Вірогідність одержаних результатів дослідження забезпечена використанням комплексу методів і методик, які відповідають меті, об'єкту, предмету та завданням дослідження; формуванням репрезентативної вибірки, використанням методів статистичного аналізу даних, що доводить достовірність одержаних даних.

Значно посилює обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації процедура апробації результатів дослідження. Автор представив основні положення своєї роботи на 9 міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Дисертація ретельно структурована, логічно побудована і складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного з розділів і списку використаних джерел (всього – 255 найменувань), загальних висновків, а також додатків, у яких представлено результати застосованих автором статистичних критеріїв, які підтверджують зроблені висновки і узагальнення.

У процесі розгортання зазначеної проблеми В.Г. Подорожним було визначено мету дослідження, яка повністю відповідає заявленій темі і полягає у теоретичному обґрунтуванні й емпіричному дослідженні соціально-психологічних особливостей особистісного відчуження людей похилого віку та розробленні тренінгової програми «Подолання особистісного відчуження у людей похилого віку». Відповідно до мети визначено основні завдання дослідження.

Перше завдання дослідження передбачало здійснення теоретико-психологічного аналізу проблеми особистісного відчуження людей похилого віку. На підставі проведеного аналізу автором було виділено кореляти особистісного відчуження (замкнутість, надмірна тривожність, недовіра, підозрілість, агресивність), які спричинені психологічними змінами в структурі особистості людей похилого віку. Найбільш цінним здобутком у межах першого завдання є розроблена автором модель виникнення особистісного відчуження у людей похилого віку, яка враховує зміни у соціальному статусі, кількості незайнятого часу, зменшенні або ж руйнуванні соціальних контактів та зниженні рівня соціальної активності.

Відповідно до другого завдання дослідження автором виділено й теоретично обґрунтовано соціально-психологічні особливості особистісного відчуження людей похилого віку через розкриття його структури (умов виникнення, чинників і компонентів). Автором висвітлено психологічні чинники особистісного відчуження людей похилого віку як психологічні передумови, наявність та ступінь розвитку яких призводить до зміни специфічної позиції індивіда, обумовленої зовнішніми та внутрішніми чинниками. До психологічних чинників особистісного відчуження автором віднесено відособленість, адаптивність, послідовність у досягненні цілей, життєві цілі, інтерес до життя, усвідомлену самотність, емоційний комфорт, негативну оцінку минулого та тривожність. Також було виділено ряд соціальних чинників, до яких увійшли: відмова від участі в справах соціуму, зниження соціальної відповідальності, соціальна дистантність.

Відповідно до третього завдання дослідження було проведено експериментальне дослідження, яке дало змогу підтвердити наявність особистісного відчуження у людей похилого віку й надати характеристики соціально-психологічним особливостям особистісного відчуження людей похилого віку. Шляхом застосування психометричних психодіагностичних методів автором була зафіксована низька осмисленість життя, негативне самоствавлення, низький рівень задоволеності життям, небажання змінювати свій стиль життя, високий рівень відчуття самотності та відсутність бажань і можливостей щодо налагодження конструктивної взаємодії з іншими. За результатами використання кореляційного аналізу було виділено ряд достовірних зв'язків, які розкривають сутність, специфіку та особливості взаємозв'язків і взаємовпливів соціальних та психологічних чинників особистісного відчуження. Також автором було побудовано факторну модель особистісного відчуження людей похилого віку, яка включає емоційний, когнітивний і поведінковий компоненти особистісного відчуження. Вона стала підставою для побудови тренінгової програми подолання особистісного відчуження людьми похилого віку.

У відповідь на четверте завдання дослідження було розкрито особливості впливу виокремлених і досліджених психологічних (відособленість, адаптивність, послідовність у досягненні цілей, життєві цілі, інтерес до життя, усвідомлена самотність, емоційний комфорт, негативна оцінка минулого, тривожність) і соціальних (відмова від участі в справах соціуму, зниження соціальної відповідальності, соціальна дистантність) чинників особистісного відчуження людей похилого віку. Доведена наявність таких властивостей схильних до відчуження особам похилого віку, як: низька осмисленість життя, негативне самоствавлення, низький рівень задоволеності життям, небажання змінювати свій стиль життя, високий рівень відчуття самотності та відсутність бажань і можливостей щодо налагодження конструктивної взаємодії з іншими. Також автором було зафіксовано, що від переживання особистісного відчуження найбільше страждає емоційна сфера, що у свою чергу виражається через

підвищення рівню тривожності, зниження загального фону настрою та зростання емоційного дискомфорту.

У межах п'ятого завдання дослідження автором було розроблено й апробовано тренінгову програму «Подолання особистісного відчуження у людей похилого віку» та перевірено її ефективність, тож найбільш цінним здобутком у межах п'ятого завдання є доведення факту можливості подолання особистісного відчуження людьми похилого віку за рахунок розробки та впровадження групової роботи у форматі тренінгової програми. В основу авторської тренінгової програми покладено завдання щодо забезпечення оволодіння людьми похилого віку знаннями про особливості виникнення особистісного відчуження; опанування методами рефлексивної оцінки власних емоційних станів, які супроводжують процес особистісного відчуження; вміннями та навичками, необхідними для подолання особистісного відчуження. За результатами впровадження тренінгової програми зафіксовано зниження особистісного відчуження у людей похилого віку, що пояснюється зменшенням показників самотності, відособленості і тривожності та підвищенням рівня суб'єктивного благополуччя, зростанням індексу життєвого задоволення, підвищенням адаптивності й емоційного комфорту.

Таким чином дослідження автора характеризується науковою новизною, оскільки в ньому вперше визначено сутність особистісного відчуження людей похилого віку як складного процесу поступового руйнування соціально-психологічних контактів, розроблено модель виникнення особистісного відчуження в людей похилого віку та структурну модель особистісного відчуження людей похилого віку.

Безперечною перевагою роботи є те, що результати дисертації мають вагомий практичний результат, адже сформульовані на їх основі психологічні висновки, можуть бути використані у процесі професійної підготовки та фахової діяльності психологів, педагогів, соціальних працівників. Отже, вагоме практичне значення, яке полягає в тому, що автором розроблено та апробовано тренінгову програму «Подолання особистісного відчуження у людей похилого

віку», яка може бути використана в індивідуальній або груповій роботі з людьми похилого віку з метою подолання особистісного відчуження.

Основні результати дослідження опубліковано в 16 наукових працях: 6 статей у наукових фахових виданнях, 1 стаття – у наукових періодичних виданнях інших держав та виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз даних, 9 тез доповідей на наукових конференціях.

Позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження, наукове та практичне значення одержаних результатів, вважаємо за необхідне висловити окремі побажання та зауваження, що виникли в процесі його аналізу:

1. Розроблена автором модель виникнення особистісного відчуження, яка враховує проблему зміни соціального статусу, збільшення кількості незайнятого часу, зменшення або ж руйнування соціальних контактів, зниження рівня соціальної активності, як і структурна модель особистісного відчуження людей похилого віку, важливим компонентами якої є соціальні і психологічні чинники не враховують таку трансформацію життєвого простору особистості похилого віку, яка може бути викликана супутніми старінню стресовими та травматичними подіями (втрата одного з подружжя, хвороба, деструктивність сімейних взаємостосунків тощо), і таким чином, бути вагомими детермінантами особистісного відчуження. Це дещо обмежує спектр охоплених автором можливих корелятивів особистісного відчуження людей похилого віку.

2. За результатами факторного аналізу автором було виділено компонентну модель факторів особистісного відчуження людей похилого віку, у структуру якої включено емоційний, когнітивний та поведінковий компоненти, які стали основою розробки тренінгової програми і параметрами перевірки її ефективності. Однак емпірично виділені фактори не призвели зміни запропонованої на рис.1.2 структурної моделі особистісного відчуження людей похилого віку. Тому потребує пояснень, які саме завдання автор вирішував будуючи теоретико-методологічну структурну модель особистісного відчуження людей похилого віку і яким чином вона вплинула на дизайн експериментального дослідження.

3. Задля експериментальної верифікації розробленої та представленої в теоретичному розділі структурної моделі особистісного відчуження людей похилого віку автором було використано кореляційний аналіз. Але у загальній характеристиці особистісного відчуження чотири із дванадцяти виділених кореляційних зв'язків мають силу зв'язку менше 0,3; у розрізі соціального відчуження – 3 з 8, у розрізі психологічних чинників – 3 з 6. Таким чином автор описує достатньо велику кількість кореляційних зв'язків, які мають дуже слабку силу зв'язку. Таким чином, враховуючи низький ступінь зв'язку між рядом ознак, отримані результати ступеню залежності однієї ознаки від іншої можна лише обмежено використовувати для констатації корелятив соціальних та психологічних чинників особистісного відчуження та для пояснення запропонованої моделі. Робота б виграла, якщо б автор у відповідному розділі наголосив на слабкість кореляційного зв'язку у ряді параметрів й, відповідно, на можливі обмеження щодо отриманих корелятив у зв'язку із цим.

4. Вважаємо, що перевірка ефективності значно б виграла, якщо б до неї було залучено членів родин експериментальної групи у якості експертів, які в могли надати результати власних спостережень щодо позитивних змін у поведінці їх родичів, що приймали участь у експерименті для підтвердження прогресу за рядом показників, що відбулися за рахунок участі у тренінговій програмі.

5. Робота не позбавлена стилістичних та орфографічних помилок.

Проте, зазначені зауваження не спростовують високої оцінки дисертаційного дослідження, а певною мірою доповнюють об'єктивну характеристику практичної складності та теоретичної значущості проблеми, піднятої та розв'язаної в ході проведеного дослідження.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК

Аналіз дисертації й опублікованих праць дає підстави для висновку про те, що дисертаційне дослідження Вадима Григоровича Подорожного є самостійним, завершеним, цілісним науковим дослідженням, має наукову новизну, теоретичне

та практичне значення, а також відповідає вимогам Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. №167, наказу МОН України №40 від 12 січня 2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації», а її автор, В.Г. Подорожний, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 – психологія.

Офіційний опонент:

Доктор психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології Мукачівського
державного університету

I.O.Корнієнко

Підпис Корнієнка I.O. засвідчую
Учений секретар МДУ

O.O.Королович